

**«6D050900 – Қаржы» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған
Ауезханұлы Азаматтың «Қазақстан Республикасындағы жеке тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеу:
теориясы мен тәжірибесі» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына ресми**

РЕЦЕНЗЕНТТІҢ ЖАЗБАША ПІКІРІ

р/н №	Өлшемшарттар	Өлшемшарттарға сәйкестігі (жауап нұсқаларының бірін сызу)	Ресми рецензенттің ұстанымына негіздеме (ескертуді курсивпен көрсету)
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымды дамытудың басым бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірін көрсету); 2) диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауын көрсету); 3) диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету) келеді.	1.1 Диссертациялық жұмыстың тақырыбы ғылыми дамудың басым бағыттарына және мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес келеді: – «Тұрғын үй-коммуналдық инфрақұрылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 23 қыркүйектегі № 736 қаулысы; 3) Қазақстан Республикасы Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының «Әлеуметтік, гуманитарлық ғылымдар және өнер» басым бағытына сәйкес келеді.
2.	Ғылым үшін маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	Диссертациялық зерттеу қаржы ғылымының дамуына елеулі үлес қосады: автор Қазақстан Республикасындағы жеке тұлғаларды ипотекалық несиелеудің тиімділігін арттырудың теориялық, әдіснамалық және

			ұйымдастырушылық-экономикалық негіздерін жан-жақты қарастырып, оны жетілдірудің кешенді тетіктерін ұсынады. Зерттеуде банктік ипотекалық несиелеу жүйесін дәстүрлі үлгіден экожүйелік модельге трансформациялау тұжырымдамасы негізделіп, ипотекалық қолжетімділікті бағалауға арналған интегралдық көрсеткіштер (MPI, PIR, HAI) жүйесі мен банктердің тиімділігін бағалаудың заманауи әдістері ғылыми тұрғыда дәлелденген. Ұсынылған модельдер мен әдіснамалық тәсілдер зерттеудің қолданбалы құндылығын арттырып, оның тұрғын үй саясаты мен банк секторын дамытудағы маңыздылығын айқындайды.
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі:	Бұл диссертациялық жұмыс автор тарапынан дербес орындалып, жүргізілген зерттеулердің нәтижелері толық көлемде көрініс тапқан. Ұсынылған теориялық тұжырымдар мен қолданбалы қорытындылардың барлығы докторанттың өзіндік ғылыми талдауының нәтижесі болып табылады. Зерттеудің негізгі нәтижелері рецензияланатын ғылыми басылымдарда жарияланған, бұл жұмыстың жоғары деңгейде жазылғанын және ғылыми дербестігін дәлелдейді. Өзге зерттеулерден алынған материалдар талаптарға сәйкес рәсімделіп, бастапқы дереккөздерге тиісті сілтемелермен қамтамасыз етілген.
		1) жоғары;	
		2) орташа;	
		3) төмен;	
		4) өзі жазбаған.	
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі:	Диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігі Қазақстан Республикасында жеке

		1) негізделген;	тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеуді дамыту арқылы тұрғын үйге қолжетімділікті арттыру қажеттілігімен; ипотекалық өнімдердің қолжетімділігінің төмендігімен; аймақаралық және табыстық теңсіздіктердің сақталуымен, қаржы жүйесінде ұзақ мерзімді ресурстардың жеткіліксіздігімен негізделеді. Өзектілігі теориялық аспектілерді зерделеумен қатар ипотекалық несиелеу жүйесін жетілдірудің әдіснамалық тәсілдерін әзірлеумен, ипотекалық қолжетімділікті кешенді бағалаудың ғылыми негізделген көрсеткіштерін қалыптастырумен және әртүрлі табыс деңгейіндегі халық топтары үшін тиімді қаржылық тетіктерді негіздеумен айқындалады. Сонымен бірге зерттеудің өзектілігі цифрлық трансформация жағдайында банктік ипотекалық несиелеудің экожүйелік концептуалдық платформасын қалыптастыру қажеттілігімен, жасанды интеллект пен блокчейн технологияларын енгізу арқылы несиелеу үдерісін жетілдірумен және кері ипотекалық несиелеудің қаржылық моделін әзірлеумен расталады. Бұл жұмыстың өзектілігінің негізгі маңызы – Қазақстандағы ипотекалық нарыққа жүргізілген жан-жақты экономикалық талдау, негізгі үрдістер мен проблемаларды анықтау, сондай-ақ дамыған елдердің ипотекалық модельдерін ұлттық экономиканың ерекшеліктеріне бейімдеу қажеттілігі және тұрғын үй саясатын жетілдіру
		2) ішінара негізделген;	
		3) негізделмеген.	

			үшін заманауи қаржылық және технологиялық шешімдерді енгізу болып табылады.
		4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды:	Диссертацияның мазмұны мен құрылымы зерттеу тақырыбын көрсетеді. Диссертация кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен және қосымшалардан тұрады. Зерттеу жұмысының кіріспесі зерттеу тақырыбының өзектілігін, зерттеудің мақсаты мен міндеттерін, объектісін, пәнін, ғылыми жаңалығын, қорғауға ұсынылатын негізгі ережелерін, теориялық және тәжірибелік маңыздылығын және ғылыми нәтижелерді тексеруді негіздейді. Диссертациялық жұмыстың бірінші бөлімінде жеке тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеудің теориялық негіздері қарастырылып, ипотекалық несиелеудің экономикалық табиғаты, эволюциясы және «ипотекалық жүйе», «ипотекалық экожүйе» түсініктерінің мазмұндары нақтыланды. Ипотекалық несиелеу жүйесінің институционалдық құрылымы мен бағалау әдіснамасын талдау арқылы ипотекалық экожүйенің қатысушыларының қызметін бағалаудың интегралдық аппараты ұсынылды. АҚШ, Австралия, Канада, Австралия, Қытай тәжірибелерін Қазақстан жағдайына бейімдеу бойынша ғылыми қорытындылар жасалған. Екінші бөлімде Қазақстан Республикасындағы жеке тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеу тәжірибесіне кешенді талдау жүргізіліп, тұрғын
		1) айқындайды;	
		2) ішінара айқындайды;	
		3) айқындамайды.	

			үй қолжетімділігінің негізгі индикаторлары бағаланған. Ипотекалық нарықтың құрылымдық және динамикалық өзгерістері талданып, банктердің тиімділігі екі сатылы DEA әдісі және Malmquist өнімділік индексі негізінде бағаланған. Диссертацияның үшінші бөлімінде ипотекалық қолжетімділікті арттыруға арналған екі деңгейлі әдіснама негізделіп, банктердің ипотекалық несиелеу экожүйесін жасанды интеллект пен блокчейн технологиялары арқылы дамыту жолдары қарастырылған. Зейнеткерлер үшін кері ипотекалық несиелеудің қаржылық моделі әзірленіп, ол бойынша практикалық ұсыныстар тұжырымдалған.
		4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді:	
		1) сәйкес келеді;	
		2) ішінара сәйкес келеді;	
		3) сәйкес келмейді.	Зерттеудің мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына толық сәйкес келеді. Ұсынылған тұжырымдамалық негіз, қабылданған шешімдер жүйесі және алынған нәтижелер зерттеудің барлық құрамдас элементтері арасындағы өзара байланысты айқын көрсететін бірізді әрі логикалық құрылымды қалыптастырады. Соның негізінде ғылыми жұмыстың тұтастығы сақталып, зерттеу тақырыбы, алға қойылған міндеттер және қол жеткізілген нәтижелер арасында нақты үйлесімділік байқалады. Осылайша, мақсаттар мен міндеттер диссертация құрылымына сәйкес келеді және оның жан-жақты ғылыми ашылуын қамтамасыз етеді.

		4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен ережелері логикалық байланысқан:	Диссертациялық зерттеу ішкі бірізділігімен ерекшеленіп, жүйелік және пәнаралық талдау қағидаттарына негізделген кешенді ғылыми еңбек болып табылады. Жұмыстың барлық құрылымдық бөлімдері өзара тығыз байланыста үйлестірілген және қойылған мақсатқа қол жеткізуге бағытталған. Ғылыми тұжырымдар мен практикалық ұсыныстар автор қол жеткізген нәтижелерге тікелей негізделіп, олардың қолданбалық құндылығын айқын көрсетеді.
		1) толық байланысқан;	
		2) ішінара байланысқан;	
		3) байланыс жоқ.	
		4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған:	Докторант жеке тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеу мәселелерін зерттеуде отандық ғалымдардың Г.Сейткасимов, С.Мақыш, С. Святков, У. Шалболова, Р.Досжан, Н.Мусабекова, С.Пралиева, У.Нуркашева, М.Жумабаева, С.Қондыбаева, А.Анесова, А. Адамбекова, Б.Абдуллаева, А.Дальке, Э.Рузиева, Г.Абдрахманова, Г.Абдукаимова және K.Case, O.Jorda, M.Schularick, A. Taylor, T.Blackwell, S.Kohl, J.Spengler, A.De Stefani, R.C.Mano, S.Rady, F. Ortalo-Magné, сияқты шетелдік ғалымдардың еңбектеріне жан-жақты әрі сыни талдау жүргізген. Жұмыста ұсынылған ғылыми тұжырымдар мен әдіснамалық тәсілдер жеткілікті деңгейде негізделіп, қолданыстағы теориялық және практикалық бағыттармен қисынды түрде салыстырылған және олардың Қазақстан жағдайында қолданылу артықшылықтары айқын көрсетілген. Ұсынылған барлық ғылыми ережелер мен
		1) сыни талдау бар;	
		2) талдау ішінара жүргізілген;	
		3) талдау өз пікіріне емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген;	
		4) талдау жоқ.	

			практикалық ұсыныстар нақты қолданбалық әлеуетке ие және оларды Қазақстан Республикасында ипотекалық несиелеу жүйесін жетілдіру мен тұрғын үй қолжетімділігін арттыру бағытында тиімді пайдалануға болады.
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен ережелер жаңа ма?	Диссертациялық зерттеуде алынған ғылыми нәтижелер мен тұжырымдар айқын ғылыми жаңалыққа ие және мазмұны жағынан жаңа болып табылады, атап айтқанда ипотекалық несиелеу жүйесін экожүйелік тұрғыдан дамытудың тұжырымдамалық көзқарасы негізделген; екінші деңгейлі банктердің ипотекалық сегменттегі тиімділігін бағалауға арналған авторлық әдіснама ұсынылған; ипотекалық қолжетімділікті бағалауға арналған авторлық интегралдық индекс қалыптастырылған; ипотекалық өнімдер бойынша децильдік талдау нәтижелеріне негізделген табыстық сегментация тәсілі негізделген; мемлекеттік ипотекалық бағдарламаларды жетілдіруге бағытталған нақты ұсыныстар берілген; ипотекалық үдерістерге цифрлық технологияларды енгізудің орындылығы ғылыми негізделген; ипотекалық нарықты дамытуға бағытталған кері ипотекалық несиелеудің қаржылық моделі ұсынылған.
		1) толығымен жаңа;	
		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	
		5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа ма?	Қорытындылар жаңа және ізденушінің диссертация аясында жүргізген тәуелсіз зерттеулерінің нәтижелеріне негізделген.
		1) толығымен жаңа;	
		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	

		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе?	Ұйымдастырушылық, экономикалық, басқарушылық және әдіснамалық шешімдер өзіндік бірегейлігімен сипатталып, айқын ғылыми жаңалық элементтерін қамтиды.
		1) толығымен жаңа;	Ұсынылған модельдердің инновациялық мазмұны, олардың экономикалық тиімділігінің негізделген есептеулері нақты тәжірибелік деректермен дәлелденген, сондай-ақ автордың рецензияланатын ғылыми басылымдардағы жарияланымдары арқылы расталған.
		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық негізгі қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген / негізделмеген (qualitative research (куолитатив ресеч) және өнер және гуманитарлық ғылымдар бойынша даярлық бағыттары үшін).	Диссертациялық зерттеудің негізгі тұжырымдары жеткілікті деңгейде негізделген, себебі олар терең теориялық талдауға және автор жүргізген эмпирикалық зерттеулердің нәтижелеріне сүйенеді. Олардың сенімділігі заманауи экономикалық-статистикалық әдістерді қолдану арқылы, ресми статистикалық деректерді, банк секторының нақты көрсеткіштерін және ипотекалық несиелеу нарығының мәліметтерін кешенді талдау негізінде қамтамасыз етіледі. Қойылған мақсаттар, алынған нәтижелер мен қалыптастырылған қорытындылар арасындағы өзара логикалық байланыс олардың ғылыми дәйектілігін дәлелдейді. Зерттеу нәтижелерінің ғылыми негізділігі оларды рецензияланатын басылымдарда жариялау арқылы расталған.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі ережелер	Әрбір ереже бойынша келесі сұрақтарға жеке жауап беру қажет:	1-позиция: Цифрлық трансформация жағдайында ипотекалық несиелеу жүйесі тек банктер мен қарыз алушылар арасындағы
		7.1 Ереже дәлелденді ме?	

		1) дәлелденді;	қарапайым байланыс емес, әртүрлі қатысушылардан тұратын өзара байланысты күрделі құрылымға айналғаны анықталды. Ипотекалық несиелеу жүйесін дәстүрлі «жүйе» ретінде қарастыру жеткіліксіз екені және өзара тығыз байланыста дамитын ипотекалық қатынастарды «экожүйе» ретінде түсіндіру қажеттілігі ғылыми негізде дәлелденді. Ипотекалық экожүйені кешенді талдауға арналған концептуалдық негіз және оның қатысушыларының тиімділігін жан-жақты бағалауға мүмкіндік беретін интеграцияланған әдістемелік тәсіл ұсынылды: 1) дәлелденген; 2) жоқ, бұл тривиалды емес; 3) иә, бұл жаңа; 4) практикалық қолданудың кең әлеуеті бар; 5) авторлық басылымдарда баяндалған нәтижелермен расталады. 2-позиция: Қазақстанда ипотекалық нарық айтарлықтай өскеніне қарамастан, тұрғын үйдің қолжетімділігі төмен екендігі дәлелденді. Автор талдаған көрсеткіштер (PIR, HPI, HAI, MPI) ипотекалық несиелеу жеке тұлғалар үшін қолжетімсіз екенін дәлелдеді. Батыс облыстарда ипотекалық қолжетімділік салыстырмалы түрде жоғары болса, оңтүстік өңірлерде, ірі қалаларда жағдай күрделі екені анықталды. Ипотекалық нарықтың дамуы мемлекеттік бағдарламаларға тәуелді және циклдік сипатқа ие екендігі
		2) шамамен дәлелденді;	
		3) шамамен дәлелденбеді;	
		4) дәлелденбеді;	
		5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	
		7.2 Тривиалды ма?	
		1) иә;	
		2) жоқ;	
		3) бұл тұжырымда ереженің тривиалды екенін тексеру мүмкін емес.	
		7.3 Жаңа ма?	
		1) иә;	
		2) жоқ;	
		3) бұл тұжырымда ереженің жаңашылдығын тексеру мүмкін емес.	
		7.4 Қолдану деңгейі:	
		1) тар;	
		2) орташа;	
		3) кең	
		4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес.	
		7.5 Мақалада дәлелденген бе?	
		1) иә;	
		2) жоқ	
		3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	

			нақтыланды. Алынған нәтижелер өңірлік дифференциацияланған және табысқа бейімделген мемлекеттік ипотекалық саясаттың қажеттілігін негіздейді: 1) дәлелденген; 2) жоқ, бұл тривиалды емес; 3) иә, бұл жана; 4) практикалық қолданудың кең әлеуеті бар; 5) авторлық басылымдарда баяндалған нәтижелермен расталады. 3-позиция. Ипотекалық нарықтағы ЕДБ тиімділігін бағалауға арналған екі сатылы DEA моделі мен Malmquist өнімділік индексіне негізделген практикалық әдіснама банктердің ресурстарын тиімді басқаруына, операциялық шығындар құрылымына, несие қоржынының сапасына және технологиялық тиімділікке тікелей тәуелді екені дәлелдеді. Бұл келесі тұжырымдарды қалыптастыруға мүмкіндік берді: А) операциялық шығындар, соның ішінде персоналдың шамадан тыс ұлғаюы банк қызметінің тиімділігін айтарлықтай төмендетсе, депозиттік базаның кеңеюі тиімділікті күшейтеді; Ә) Malmquist индексі әртүрлі уақыт шеңберінде банктер өнімділігінің әрқелкі динамикасын айқындап, әмбебап банктерде өнімділіктің бірқалыпты өсуін, мамандандырылған және трансформацияланған банктерде айтарлықтай циклдік ауытқулардың бар екенін көрсетті; Б) ипотекалық сегментте
--	--	--	---

			банктердің тиімділігін арттыру үшін операциялық шығындарды оңтайландыру, цифрлық ипотекалық экожүйені дамыту, ресурстық базаны тиімді пайдалану және тәуекелдерді басқаруды күшейту шешуші мәнге ие екені анықталды: 1) дәлелденген; 2) жоқ, бұл тривиалды емес; 3) иә, бұл жаңа; 4) практикалық қолданудың кең әлеуеті бар; 5) авторлық басылымдарда баяндалған нәтижелермен расталады. 4-позиция. Ипотекалық қолжетімділікті біріктіретін MPI, PIR және HAI авторлық интегралдық индекс аймақтар арасында терең құрылымдық теңсіздіктердің бар екенін дәлелдеді. Атап айтқанда, қолжетімділік Ақтөбе обл. – 0,5875; БҚО – 0,5705; Маңғыстау обл. – 0,5685 жоғары, ал оңтүстік аймақтарда Шымкент қ. – 0,348; Түркістан обл. – 0,4315; Алматы обл. – 0,4265 қолжетімділік айтарлықтай төмен. Бұл өңірлік әртараптандырылған ипотекалық саясатты әзірлеуді талап етеді. Ипотека лимиттерін, субсидиялау тетіктерін және бастапқы жарна талаптарын өңірлік ерекшеліктерге бейімдеу қажеттігі нақтыланды: 1) дәлелденген; 2) жоқ, бұл тривиалды емес; 3) иә, бұл жаңа;
--	--	--	--

			4) практикалық қолданудың кең әлеуеті бар; 5) авторлық басылымдарда баяндалған нәтижелермен расталады. 5 позиция. Децильдік талдау нәтижелеріне негізделген табыстық сегментация тәсілі ипотекалық өнімдердің жоғары табыс топтарына шоғырланғанын және төмен (1-3 децильдер) мен орта (4-6 децильдер) табысты жеке тұлғалардың ипотекалық нарықтан шеттелуін ғылыми тұрғыда дәлелдеді. Осы теңсіздікті төмендетуге арналған құралдар жүйесі нақтыланды. Әлеуметтік осал топтар үшін өңірлік коэффициенттер мен мемлекеттік субсидиялау тетіктерін енгізу, ал орта табыс топтары үшін мемлекет пен жұмыс берушілердің қатысуына негізделген ынтымақтастық матрицасы ұсынылды: 1) дәлелденген; 2) жоқ, бұл тривиалды емес; 3) иә, бұл жаңа; 4) практикалық қолданудың кең әлеуеті бар; 5) авторлық басылымдарда баяндалған нәтижелермен расталады. 6-позиция. Ипотекалық несиелеу экожүйесін дамыту мақсатында ұсынылған интеграцияланған технологиялық модель скоринг үдерісін жасанды интеллект, машиналық оқыту және блокчейн негізінде жетілдірудің тиімділігін дәлелдеді. Ипотекалық
--	--	--	---

			үдерістің скоринг, тәуекелдерді басқару, құжаттарды верификациялау, андеррайтинг, бағалау, алаяқтықты анықтау және смарт-келісімшарттар арқылы рәсімдеу кезеңдерін толық цифрландырудың тұжырымдамалық платформасы ұсынылды. Нәтижесінде, банктердің операциялық шығындарын қысқарту мен тәуекелдерді тиімді басқару арқылы ұлттық ипотекалық экожүйені сапалық жаңа деңгейге көтеруге бағытталғаны ғылыми тұрғыда негізdedі: 1) дәлелденген; 2) жоқ, бұл тривиальды емес; 3) иә, бұл жаңа; 4) практикалық қолданудың кең әлеуеті бар; 5) авторлық басылымдарда баяндалған нәтижелермен расталады. 7- позиция. Кері ипотекалық несиелеуді енгізуге арналған қаржылық модель тұрғын үй капиталын табыс көзіне трансформациялау тетігі арқылы зейнеткерлік жастағы жеке тұлғалардың қаржылық әл-ауқатын арттыру мүмкіндігін ғылыми тұрғыда дәлелдеді. Ұсынылған модель зейнеткерлердің ай сайынғы табысын екі есеге ұлғайту әлеуеті бар екенін, ал жоғары құнды жылжымайтын мүлік иелері табысының одан әрі өсуін қамтамасыз ететіндігі анықталды. LTV көрсеткіші кері ипотекалық өнім бойынша банктердің қаржылық
--	--	--	--

			тұрақтылықтылығын қамтасыз ететіндігін дәлелдеді: 1) дәлелденген; 2) жоқ, бұл тривиальды емес; 3) иә, бұл жаңа; 4) практикалық қолданудың кең әлеуеті бар; 5) авторлық басылымдарда баяндалған нәтижелермен расталады.
8.	Дәйектілік қағидаты.	8.1 Әдіснаманы таңдау – негізделген немесе әдіснама нақты жазылған:	Иә, дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың сенімділігі әдістеменің дұрыс таңдалғанын, оның жүйелі түрде ұсынылғанын, жеткілікті деңгейде егжей-тегжейлі сипатталғанын және зерттеу мақсаттары мен міндеттеріне толық сәйкес келетінін көрсетеді.
	Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	1) иә;	
		2) жоқ.	Иә, диссертациялық зерттеу нәтижелері заманауи ғылыми әдістер мен сандық-талдау құралдарын (Excel, R, Python DEA бағдарламалары) қолдану негізінде алынған. Әдістемелік база жүйелік және пәнаралық тәсіл қағидаттарына сүйене отырып қалыптастырылған, сондай-ақ институционалдық талдау элементтерін қамтиды және экономикалық, статистикалық әрі эконометрикалық әдістерді пайдалануды көздейді. Зерттеу барысында ресми статистикалық деректерді жинау мен өңдеу, көрсеткіштерді құрылымдау, сондай-ақ нақты мәліметтер негізінде Қазақстандағы ипотекалық несиелеу нарығының даму динамикасына кешенді талдау жүргізілген. Ақпаратты өңдеу мен нәтижелерді
		8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған:	

			интерпретациялау заманауи компьютерлік технологияларды қолдану арқылы жүзеге асырылып, алынған қорытындылардың дәлдігі мен сенімділігін қамтамасыз еткен.
	8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді):		Иә, жеке тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеуді дамытуға бағытталған тиімді әдіснамалық және технологиялық модельдер бойынша ұсынылған теориялық тұжырымдар тәжірибелік талдау нәтижелерімен негізделіп, дәлелденген. Ұсынылған ипотекалық несиелеудің жетілдірілген тетіктері мен экожүйелік модельдері Қазақстан Республикасындағы нақты банк секторының деректері мен ипотекалық нарық көрсеткіштерін пайдалану арқылы расталған. Анықталған заңдылықтар мен өзара байланыстар алынған нәтижелердің ғылыми негізділігін дәлелдеп, олардың тұрақтылығы мен практикалық маңыздылығын айқындайды.
	1) ия;		
	2) жоқ.		
	8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған.		Диссертацияның негізгі тұжырымдары өзектілігі жоғары және сенімді ғылыми дереккөздерге сүйене отырып дәлелденген, олардың қатарында қазақстандық және шетелдік зерттеушілердің еңбектері кеңінен пайдаланылған. Барлық пайдаланылған сілтемелер академиялық адалдық талаптарына толық сәйкес рәсімделіп, ғылыми дәйектілікті сақтауды қамтамасыз етеді. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі дереккөздер туралы толық мәліметтерді қамтып, сілтеме жасалған

			материалдардың дұрыстығын тексеруге мүмкіндік беретін тиісті мекенжайлармен толықтырылған.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті/жеткіліксіз.	Пайдаланылған әдебиеттердің ауқымы (261 дереккөз) жеткілікті деңгейде қалыптастырылып, отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерін, ашық ақпараттық ресурстарды және стратегиялық бағдарламалық құжаттарды қамтиды. Дереккөздердің мұндай кең әрі әртүрлі құрамы зерттелетін мәселені жан-жақты қарастыруға мүмкіндік береді және әдебиеттерге жасалған шолудың толықтығын, соның ішінде автордың жеке ғылыми жарияланымдарын да қамтамасыз етеді.
9	Практикалық құндылық қағидаты	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы:	Иә, жеке тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеуді дамыту мәселелерін зерттеу арқылы диссертациялық жұмыстың теориялық маңызы жоғары деңгейде негізделген. Зерттеу барысында жеке тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеудің ерекшеліктерін ескере отырып, ипотекалық несиелеу жүйесін жетілдіруге бағытталған жаңа теориялық және әдіснамалық тәсілдер ұсынылған; сондай-ақ зерттеудің тұжырымдамалық негіздері мен бағыттары нақты айқындалған. Ұсынылған теориялық материал қолданыстағы ғылыми көзқарастарды жүйелі түрде жинақтап, автордың өзіндік концептуалдық шешімдерімен толықтырылған. Алынған нәтижелер ипотекалық нарықты зерттеудің ғылыми базасын кеңейтіп, оның құрылымдық және
		1) бар;	
		2) жоқ.	

			институционалдық даму ерекшеліктерін терең түсінуге мүмкіндік береді, сонымен қатар зерттеу тақырыбының одан әрі ғылыми дамуына негіз бола алады.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары:	Иә, жүргізілген талдаулар Қазақстан Республикасындағы банктік ипотекалық несиелеу нарығының нақты жағдайы мен даму үрдістерін сипаттайтын ресми статистикалық деректермен, банктер қызметінің көрсеткіштерімен және тұрғын үй қолжетімділігінің индикаторларымен негізделгендіктен, зерттеу айқын практикалық бағытқа ие. Жұмыстың тәжірибелік маңыздылығы ипотекалық несиелеу жүйесінің тиімділігін арттыруға бағытталған қолданбалы ұсыныстарды әзірлеумен, атап айтқанда цифрлық технологияларды енгізу, ипотекалық өнімдерді табыстық және өңірлік ерекшеліктерге бейімдеу, сондай-ақ қаржы институттарының қызметін жетілдіру арқылы айқындалады, бұл ұсыныстар нақты банктік тәжірибе деректерімен дәлелденген. Ұсынылған тетіктер тұрғын үйге қолжетімділікті арттыруға, ипотекалық нарықтағы теңсіздіктерді төмендетуге, қаржы ресурстарын тиімді пайдалануға, несиелеу үдерісінің ашықтығы мен сенімділігін күшейтуге және ұлттық ипотекалық экожүйені дамытуға қолайлы жағдай қалыптастырады.
		1) иә;	
		2) жоқ.	
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа ма?	Диссертациялық зерттеуде ұсынылған практикалық ұсыныстар ғылыми жаңалығымен
		1) толығымен жаңа;	

		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	ерекшеленеді және қаржы институттары, екінші деңгейлі банктер, сондай-ақ мемлекеттік және реттеуші органдар (Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, салалық министрліктер, жергілікті атқарушы органдар) тарапынан бейімделіп пайдаланылуы мүмкін.
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Диссертациялық жұмыс белгіленген академиялық нормативтік талаптарға толық сәйкес әзірленген. Жазу деңгейі жоғары: еңбек ғылыми тұрғыдан жүйелі, нақты әрі дәйекті стильде баяндалған және мазмұны логикалық форматта ұсынылған. Мәтіннің ерекшелігі – оның бірізділігі, терминологиялық нақтылығы және қабылдауға қолайлылығы.
11.	Диссертацияға ескертулер	Жалпы алғанда, Ауезханұлы Азаматтың диссертациялық жұмысы дербес орындалған, мазмұны толық әрі жоғары ғылыми деңгейде жазылған зерттеу болып табылады. Диссертация нәтижелері ғылыми жаңалығымен, теориялық тұрғыдан негізділігімен және практикалық маңыздылығымен ерекшеленеді. Төменде орындалған жұмыстың жалпы оң бағасын төмендетпейтін кейбір пікірлер келтірілген: 1. Диссертациялық жұмыс тұтастай алғанда Қазақстан Республикасындағы жеке тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеу жүйесінің теориялық және тәжірибелік аспектілерін жан-жақты қамтиды, ипотекалық нарықтың даму үрдістерін, банктердің тиімділігін бағалау әдістерін және ипотекалық қолжетімділікті арттырудың ғылыми негізделген тетіктерін ұсынады. Сонымен бірге, әлеуметтік аспектіні тереңірек ашу мақсатында ипотекалық несиелеудің халықтың өмір сүру сапасына, әсіресе орта және төмен табысты топтардың тұрғын үймен қамтылуына әсерін кеңінен талдап көрсетуге болар еді. 2. Автор жүргізген эмпирикалық талдаулар мен экономикалық-статистикалық есептеулер ипотекалық нарықтың даму заңдылықтарын толық айқындайды. Дегенмен, жүргізілген талдаулардың нәтижелерін (өңірлік немесе табыстық топтар бойынша қосымша	

		есептеулер, деректер қатарлары) қосымшаларда кеңірек ұсыну жұмыстың талдаушылық құндылығын арттырып, алынған ғылыми нәтижелердің айқындығын күшейтер еді.
12.	Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация мақалалар сериясы нысанында қорғалған жағдайда ресми рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша әр мақаласының ғылыми деңгейін зерделейді)	Ізденушінің ғылыми жарияланымдары жоғары ғылыми деңгейде орындалған. Автордың 10 ғылыми еңбегі бар, оның ішінде 2 мақала Scopus деректер базасына енгізілген журналдарда, 8 мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда жарияланған. Ұсынылған ғылыми еңбектер жүйелілігімен, ғылыми талдаудың тереңдігімен, дәлелді қорытындыларымен және алынған нәтижелердің практикалық маңыздылығымен ерекшеленеді. Жарияланған мақалалар диссертациялық зерттеу тақырыбына толық сәйкес келеді және Қазақстан Республикасындағы банктік ипотекалық несиелеу жүйесінің өзекті мәселелерін камтиды: ипотекалық нарықтың қазіргі жағдайы, оның даму үрдістері, шетелдік тәжірибе, ипотекалық қолжетімділікті бағалау, банктердің тиімділігін арттыру қарастырылған. Автордың жарияланымдары қаржы нарығы мен ипотекалық несиелеу саласындағы ғылыми зерттеулердің дамуына елеулі үлес қосады және оларды ғылыми қауымдастық, магистранттар мен докторанттар, сондай-ақ банктік сектор мен қаржы жүйесі саласындағы мамандар кеңінен пайдалана алады.
13.	Ресми рецензенттің шешімі (осы Үлгі ереженің 28-тармағына сәйкес)	Ауезханұлы Азаматтың «Қазақстан Республикасындағы жеке тұлғаларды банктік ипотекалық несиелеу: теориясы мен тәжірибесі» диссертациялық жұмысы Ғылыми дәрежелер беру ережесінің талаптарына сәйкес келеді, және оның авторы Ауезханұлы Азамат «6D050900 – Қаржы» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне ие болуға лайық.

Ресми рецензент:

«Esil University» Бірінші проректор – академиялық мәселелер жөніндегі
проректор, экономика ғылымдарының докторы, профессор

Мақыш С.Б.

